

дає можливість зробити такий висновок: у Полтавській області рівень споживання продовольства на душу населення перевищує середні значення по Україні (табл. 1). Так, у Полтавській області однією особою споживається більше, ніж в Україні в цілому м'яса і м'ясопродукції (на 32,5 %), молока і молокопродуктів (на 24,2 %), картоплі (на 7,5 %), хліба і хлібобулочних виробів (на 17,8 %). Споживання яєць, цукру і кондитерських виробів перебуває на рівні середнього значення в Україні, а олії споживається на 13,9 % менше.

Але в цілому продовольча доступність є низькою. Якщо проаналізувати фактичне споживання продовольства на душу населення порівняно з раціональними нормами, то в Полтавській області більше раціональних норми споживається хліба і хлібобулочних виробів та картоплі (табл. 3.6). Споживання ж м'яса і м'ясопродукції та яєць складає половину від раціональних норм, молока і молокопродуктів та олії – понад 60 % до раціональних норм.

Таблиця 1. Споживання основних видів продовольства на душу населення в Полтавській області за 2004 р.*

	у кг (яйця – шт.)		Споживання		
	в Україні	в області	середнього в Україні	у % до раціональних норм	мінімальних норм
М'ясо і м'ясопродукти	32	42,4	132,5	51,1	81,5
Молоко і молокопродукти	198	246,6	124,2	64,9	72,3
Яйця	163	160,0	98,2	55,2	69,3
Цукор і кондитерські вироби	34	34,1	100,1	89,7	106,6
Хліб і хлібобулочні вироби	123	145,4	117,9	144,0	154,7
Картопля	133	143,1	107,5	115,4	149,1
Олія	9	7,9	87,8	60,8	98,8

*Складено за даними Статистичного щорічника Полтавської області (Полтава, Головне управління статистики в Полтавській області, 2005).

У співвідношенні з мінімальними нормами споживання, розрахованими на кризовий період, у Полтавській області продовольча доступність також є низькою. Менше мінімальних норм споживається на душу населення яєць, молока і молокопродукції, м'яса і м'ясопродукції, а понад мінімальні норми – знову ж таки хліба і хлібобулочних виробів та картоплі.

Аналіз виробництва та споживання продовольчих товарів на одну особу в Полтавській області дає можливість зробити такі висновки:

- у Полтавській області виробництво на душу населення окремих видів перевищує споживання їх на душу населення в кілька разів, зокрема олії в 6,7 раза, цукру в 2,6 раза;

- з 2002 р. обсяги виробництва продовольства на душу населення в Полтавській області зростають. Зокрема, виробництво олії, твердих сирів, кондитерських виробів та мінеральної води перевищує показники 1990 р.

Щодо виробництва сільськогосподарської продукції в області на одну особу спостерігаються такі риси: з 2001 р. поступово збільшується виробництво продукції рослинного і тваринного походження (за винятком м'яса); у 2004 р. показники виробництва картоплі, овочів, винограду, насіння соняшника на душу населення перевищували показники 1990 р.; в області недостатньо

виробляється продукції тваринництва (порівняно з 1990 виробництво м'яса на душу населення в 2004 становило лише 20,7 %, молока – 56,8 %, яєць – 85,4 %).

Висновки. Таким чином, сучасний рівень продовольчої доступності на Полтавському регіональному агропродовольчому ринку є низьким. Враховуючи тенденцію до зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства, можна зробити висновок, що при зростанні доходів населення вищими темпами, ніж цін на продовольство, рівень продовольчої доступності буде зростати. При цьому для підтримання рівноваги попиту і пропозиції на регіональному агропродовольчому ринку особливу увагу треба звернути на відродження кормовиробництва і тваринництва. Адже продукції цих галузей сільського господарства в області виробляється менше, ніж необхідно для власних потреб. Існуючі темпи зростання виробництва продукції рослинництва в області достатні для того, щоб задовольнити потреби населення в продовольстві рослинного походження навіть при зростанні попиту, а також постійному розширенні асортименту продовольства та зростанні вимог і потреб споживачів.

Надійшла до редколегії 07.12.05

УДК 911.3:32

В. Шишацький, канд. геогр. наук

ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ПОЛЯРИЗАЦІЯ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК РЕГІОНАЛЬНОЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВИ

Досліджено проблему електорально-географічної поляризації території України і загроз, які із цим пов'язані. Запропоновано методику оцінки показників поляризації, проведено розрахунки поляризації і їх комплексний аналіз.

The problem of electoral-geographical polarization of territory of Ukraine and threats which are connected to it is investigated. The technique of an estimation of parameters of polarization is offered, calculations of polarization and their complex analysis are carried out.

Постановка проблеми. Добре відомим є той факт, що практично всі виборчі змагання, які проходили після здобуття Україною незалежності, засвідчували вкрай високу неоднорідність електоральних уподобань населення різних регіонів нашої держави. Більше того, така регіональна неоднорідність, що виявилась уже під час референдуму про державну незалежність України та

виборів першого Президента України, з плином часу не лише не згладжувалась, а навіть дещо підсилювалась.

Особливо яскраво наведені вище факти виявились під час проведення виборів президента в 2004 р., коли голоси виборців розподілились майже порівну між двома кандидатами, але майже не було таких регіонів, в яких би вони ділили голоси виборців більш-менш порів-

ну: у частині регіонів із повною перевагою перемагав один кандидат, в іншій частині – другий.

Результати соціологічних досліджень напередодні парламентських виборів 2006 р. фактично засвідчують ту саму ситуацію, яка виявлялася і раніше, – рівень регіональних відмінностей у настроях виборців практично не змінився за більш як рік правління вже нової влади. Отже, за 15 років самостійного розвитку української держави політиками і державними діячами так і не було вжито таких заходів, які б сприяли консолідації України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблематики. Дослідження з даної проблематики мають, радше, вигляд загальнонаукової констатації факту як такого і намагаються пояснити факт регіональної диференціації України виходячи із особливостей її історичного розвитку, національного і мовного складу населення, рівня економічного розвитку тощо. Учені – фахівці із суспільної географії, на жаль, доволі мало публікацій присвячують питанням електорально-географічної проблематики, а тема електорально-географічної поляризації є взагалі вкрай слабо вивченою.

Виділення невивчених сторін проблематики. На сьогоднішній день науковцями практично не робилися спроби в точний спосіб оцінити ступінь електоральної поляризації як по державі в цілому, так і в окремих її регіонах, виділити найбільш та найменш поляризовані території.

Мета статті – дати оцінку електорально-географічної поляризації в Україні, завдання – розрахувати показники поляризації, ранжувати регіони за величиною поляризації, оцінити величину та динаміку поляризації, проаналізувати отримані результати.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, поляризація має, одночасно, риси як територіально-структурних, так і компонентно-структурних процесів. Сутність цього процесу полягає в такому розвитку елементів, компонентів і явищ на території, за якого зростання їх інтенсивності на одній ділянці(ках) функціонально пов'язане зі зниженням їх інтенсивності на іншій ділянці(ках). Протилежним процесу поляризації є процес вирівнювання.

Переносючи термін "поляризація" в предметну область електоральної географії, можемо дати таке визначення: електорально-географічна поляризація – складний процес, пов'язаний із такою зміною територіальної і компонентної структури електоральних явищ, за якої їх відмінність між окремими ділянками наростає. Результатом тривалого розвитку електорально-географічної поляризації є розвиток електорально-географічних полюсів – доволі стабільних у часі і просторі ділянок, між якими формується максимальна відмінність електоральної структури.

Для розрахунку показника поляризації (P) в будь-якому регіоні можна використати таку формулу:

$$P = \sum_{i=1}^n |E_i - \bar{E}| \quad (1),$$

де E_i – результат i -ї партії (блоку, кандидата) в даному регіоні; $\bar{E}$ – результат i -ї партії (блоку, кандидата) в середньому по країні; n – кількість партій (блоків, кандидатів), які аналізуються.

Для розрахунку показника поляризації по країні загалом ($P_{\text{заг}}$) на будь-який період часу можна використати таку формулу:

$$P_{\text{заг}} = \frac{\sum_{i=1}^m P_i}{m} \quad (2),$$

де P_i – показник поляризації в i -му регіоні, розрахований за формулою (1); m – кількість регіонів.

У тому випадку, коли виникає потреба розрахувати середній рівень поляризації ($P_{\text{сеп}}$) в країні за ряд років, можемо скористатися формулою:

$$P_{\text{сеп}} = \frac{\sum_{i=1}^t P_i}{t} \quad (3),$$

де P_i – показник поляризації в i -му році, розрахований за формулою (2); t – кількість часових відтинків.

Для розрахунку показників електорально-географічної поляризації в Україні було взято за основу наведені вище формули, а також результати передвиборчих змагань за період з 1998 до 2004 р. При цьому взято до уваги лише статистично значущі результати партій (блоків, кандидатів), які набирали на виборах не менше 4 % голосів; крім того, при аналізі результатів президентських виборів враховувались лише результати I-го туру, коли у виборців є значно більша альтернативність вибору. Таким чином, виходячи із висловлених вище передумов для аналізу показників поляризації по Україні були відібрані: вісім партій/блоків у 1998 р.; п'ять кандидатів у 1999 р.; шість партій/блоків у 2002 р.; чотири кандидати в 2004 р.

Результати виконаних розрахунків наведено в таблиці 1.

Результати розрахунків у таблиці по регіонах проставлені в порядку зменшення показника $P_{\text{сеп}}$. За величиною цього показника регіони України розбиті на чотири групи: I – з високою поляризацією, II – вищою за середню; III – нижчою за середню; IV – з низькою поляризацією.

Аналіз динаміки електорально-географічної поляризації засвідчує зростання цього показника по Україні загалом протягом усього зазначеного періоду. Особливо значне загальне зростання поляризації зафіксоване в період з 2002 до 2004 р., що пов'язано із вкрай напруженою передвиборчою боротьбою двох кандидатів у президенти, які представляли протилежні "полюси".

Те ж саме стосується і практично всіх регіонів, за винятком Закарпатської і Херсонської областей. Зниження показника поляризації в Закарпатській області скоріш за все пояснюється не стільки зміною (толерантністю) електоральних уподобань населення, скільки беззастережним використанням різноманітних, переважно незаконних виборчих технологій у цій області, які істотно спотворювали реальний результат. Стабільно низький показник поляризації у Херсонській області пояснюється особливостями її розміщення, історичного та економічного розвитку, що зумовило більш-менш пропорційний розвиток різноманітних електоральних течій у регіоні. Водночас у значній кількості регіонів було зафіксоване дуже значне зростання поляризації порівняно до попереднього періоду. Особливо істотним воно було в Київській, Житомирській, Чернігівській, Луганській, Донецькій і Черкаській областях, а також містах Києві і Севастополі, де показник поляризації між 2002 і 2004 р. виріс у 2–3 рази.

До регіонів із найбільш високою поляризацією від самого початку проведення альтернативних виборів в Україні належать області Галичини – Львівська, Тернопільська та Івано-Франківська, в яких домінували партії правоцентристського і правого спрямування. У міру розвитку електоральних процесів до даних областей наблизилася Волинська, дещо меншою мірою – Рівненська. Формування даного "полюсу" пов'язане із тривалим розвитком даної території поза межами Російської імперії та СРСР, однорідним національним складом населення, високою національною свідомістю.

Таблиця 1. Розрахунки показників електорально-географічної поляризації в Україні за період 1998–2004 рр.

	P_{1998}	P_{1999}	P_{2002}	P_{2004}	$P_{сер}$	ранг
Тернопільська	6,9	15,5	16,1	22,4	15,2	I
Івано-Франківська	6,8	14,6	15,2	23,2	15,0	
Львівська	7,5	14,9	14,1	22,3	14,7	
Донецька	4,0	6,7	11,4	22,6	11,2	
Луганська	4,6	9,4	9,2	20,2	10,9	
Волинська	4,1	9,1	11,3	17,9	10,6	
м. Севастополь	5,8	5,4	8,0	19,2	9,6	II
Рівненська	5,8	7,4	9,5	14,0	9,2	
АР Крим	3,9	6,0	8,8	15,9	8,7	
Вінницька	3,8	9,6	7,4	12,8	8,4	
Чернівецька	3,1	7,3	8,1	13,4	8,0	
Закарпатська	7,4	11,0	7,5	3,9	7,5	
Черкаська	3,7	7,6	5,8	11,5	7,1	III
Харківська	3,7	5,2	7,4	11,5	6,9	
Запорізька	3,1	4,8	7,8	11,0	6,7	
м. Київ	3,4	5,1	5,5	12,4	6,6	
Київська	5,1	5,3	3,8	11,9	6,5	
Дніпропетровська	6,0	3,5	5,9	9,4	6,2	
Миколаївська	3,6	4,0	6,8	9,9	6,1	IV
Хмельницька	3,1	5,5	5,0	9,6	5,8	
Сумська	4,4	7,1	4,3	7,2	5,8	
Полтавська	2,9	7,6	5,0	6,8	5,6	
Одеська	2,7	1,6	5,4	10,3	5,0	
Кіровоградська	2,8	6,0	4,7	5,2	4,7	
Чернігівська	3,4	4,5	3,2	7,3	4,6	IV
Херсонська	2,5	5,2	5,3	4,0	4,3	
Житомирська	1,7	3,6	1,7	4,9	3,0	
$P_{заг}$	4,3	7,2	7,6	12,6	7,3	

На іншому "полюсі" поляризації знаходяться області Донбасу – Донецька і Луганська, які на початку незалежності не вирізнялись надто високими показниками відхилень, але в міру розвитку місцевих фінансово-промислових груп, із якими напряму пов'язані і місцеві партії, показники поляризації стрімко зросли. За величиною показників поляризації до даних двох областей також наближається АР Крим і м. Севастополь. Формування цього "полюсу" пов'язане із тривалим розвитком регіону як одного з найбільших промислових районів, мішаним і дуже русифікованим складом населення, переважно "радянським і проросійським" менталітетом населення.

До областей з найнижчою поляризацією належать переважно слабозвинені напівпериферійні і перифе-

рійні області з помірно мішаним населенням, слабкою і розмитою його національною свідомістю – Житомирська, Кіровоградська, Херсонська і Чернігівська. До цієї ж групи належить також і Одеська область, для якої характерна багатонаціональність, найвищий в Україні нігілізм і негативізм виборців; крім того, на останніх виборах показники області були істотно вищими за інші регіони даної групи.

Розподіл областей України за ступенем їх електорально-географічної поляризації можна бачити на рис. 1. Як видно із рисунка, регіони із найвищим ступенем електорально-географічної поляризації зосереджені переважно на заході і на сході країни, а регіони із менш вираженою поляризацією – в її центральній частині.

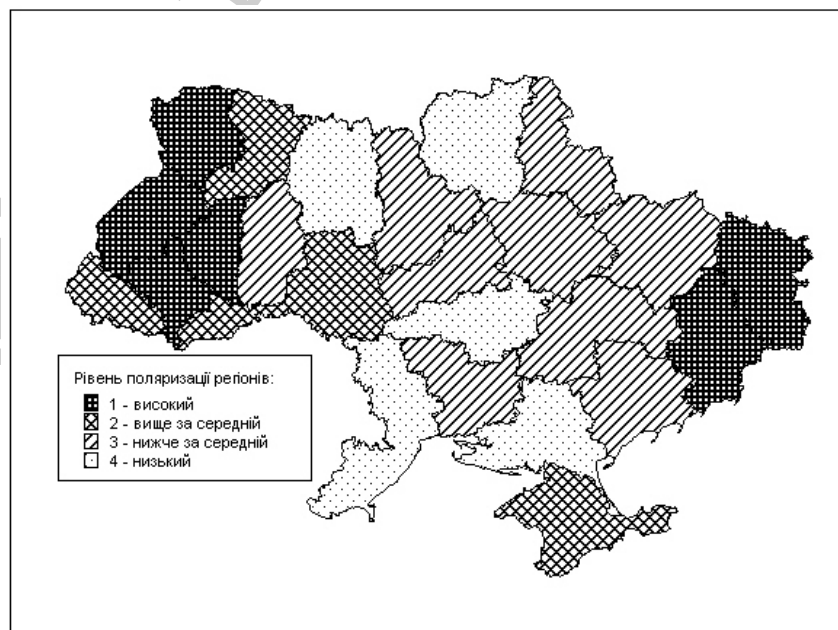

Рис. 1. Групування регіонів України за середнім показником електорально-географічної поляризації за період 1998–2004 рр.